Barbara Baumann
Trudi Ziegler-Baumann

KLÁŠTERNÍ PRÁCE

relikviáře • svátostky • amulety • škapulíře

TECHNIKY A PROJEKTY

GRADA®

Barbara Baumann
Trudi Ziegler-Baumann

KLÁŠTERNÍ PRÁCE

relikviáře • svátostky • amulety • škapulíře

TECHNIKY A PROJEKTY

Grada Publishing

Obsah

PŘEDMLUVA 6

ÚVOD 9

MATERIÁLY A SYMBOLY 21
- Domácí požehnání 22
- Rostlinné přísady 23
- Nerostné materiály 24
- Symboly 25
- Relikvie 26
- Obrázky svatých 27
- Svaté a polykací obrázky 28

BREVERL 31
- Škapulířové taštičky 34
- Krabičky 36
- Obsah breverlu 39

OCHRANNÉ SÁČKY 43
- Sáčky 46

PRÁCE Z DRÁTU 49
- Květy a listy 52
- Bordury 64
- Fasování kamenů 80
- Obtáčení 88

PRÁCE Z VOSKU 99
- Historický návod 101
- Výroba silikonové formy 102
- Lití vosku 104

PRÁCE Z PAPÍROVÉHO FILGRÁNU 109
- Základní technika 111
- Jednoduchá kytička 113
- List tvarovaný na hřebenu 114
- List tvarovaný na pletací jehlici 115
- List bez využití pomůcek 116
- Střapaté květy 117
- Květinový ornament 118

PRÁCE Z KARTONU 123
Jednoduchá krabička 124
Trojúhelníková krabička 125
Skříňový rám 127

PRÁCE Z RAŽENÝCH PRVKŮ 135
Základní technika 137
Květinová louka 139
Pestíky 140
Ražba do kovu 144
Práce za slámy 145

VYŠÍVANÉ PRÁCE 149
Základní techniky 150
Amulet na zavěšení 151

GANUTEL 155
Základní techniky 157
List 159
Květ 160

PŘÍLOHY 167
Zdroje 168
Literatura a kurzy 169
Poděkování 170

O AUTORKÁCH 174

PŘEDMLUVA

Jaký asi byl život řádových sester a bratří v 17. století? Byly pro ně klášterní práce, nazývané také „krásné práce“, skutečně krásné? Radovali se z třpytivého materiálu, meditativní činnosti a nádherných, přepychových předmětů? Bylo pro ně toto zaměstnání i jakousi formou modlitby? Uměli vůbec ocenit to, že se kromě všedního života mohli navíc věnovat i umělecké činnosti?

Nebo během nekonečného lopocení při vytváření úponků, květin, ornamentů a bordur potají vysílali k nebi úpěnlivé modlitby? Museli pracovat v nevyhovujících světelných podmínkách, při nichž trpěly jejich oči? Naříkali na přísné mistry a vlhké dílny?

Dochovaly se pouze předměty. Devoční obrazy, oltářní výzdoba, relikviáře a rajské zahrady svědčí o nekonečných hodinách práce, velké zručnosti, a ještě větší trpělivosti.

Písemné návody z těchto dob téměř žádné neexistují, neboť umění klášterních prací se předávalo pouze ústně a názornými ukázkami. Dnes je využívání a předávání tradičních znalostí a dovedností v prostorách klášterů téměř nemožné. Klášterům dnes chybí mladá generace a nynější řádové sestry a mniši jsou naplno zaměstnáni každodenními povinnostmi.

Trudi Ziegler-Baumann po 30 let svého života s velkým zájmem, vytrvalostí a neúnavným nadšením bádala, experimentovala a vyměňovala své zkušenosti s podobně smýšlejícími jedinci. Dosáhla skutečného mistrovství. Její znalosti a dovednosti jsou ohromující.

Část těchto znalostí a dovedností chceme zachytit a předávat je dál, protože si „krásných prací“ vážíme, a také protože umění, řemesla a ruční práce jsou naší vášní, která obohacuje naše životy. Protože ty nádherné a úchvatné práce prostě milujeme.

Autorky

ÚVOD

kulturně-historický přehled

Walter Bär

Klášterní práce byly výrazem všeobecné zbožnosti a po dlouhou dobu charakteristickým prvkem kulturní tvorby v klášterech. Představovaly každodenně prožívanou religiozitu a lidovou zbožnost. Jejich původ sahá do počátků uctívání bohatě zdobených ostatků světců z katakomb, jež se datuje až do 16. století.

Po době osvícenství se klášterní práce využívaly ke zdobení částí či celých koster světců z katakomb a oltářů a své uplatnění nacházely také při zkrášlování menších relikviářů pro osobní zbožnost. Od poloviny 18. století klášterní práce byly v protikladu k tehdy prováděným církevním reformám a z velké části se z klášterů poztrácely.
Výrazný rozkvět uměleckých řemesel nastal ještě jednou, a sice koncem 18. a počátkem 19. století. Po druhém vatikánském koncilu (1962–1965) avšak pochopení pro klášterní práce ve většině klášterů opět pokleslo.

I přesto, že se naše společnost od dob osvícenství již od náboženských norem viditelně odpoutala, silně se sekularizovala a také se rozvinul světonázor, v němž otázky víry nehrají ústřední roli, klášterní práce stále do určité míry doprovází hluboká lidská zbožnost. Propojují víru s pověrčivostí – a to i v dnešní době.

Dlouhá historie církevních uměleckých řemesel

Takzvané „krásné práce“ vznikaly s vynaložením nesmírné píle a řemeslné zručnosti téměř výhradně v klášterech. Tvořily je nejen sestry kontemplativních řádů, nýbrž i řeholníci mužských konventů, především Jezuité. Nejstarší nám dnes známé práce, jež tématy, materiály a technikami vykazují veškeré znaky klášterní práce, vznikly v pozdním středověku. Jsou to polštáře z konce 15. století s plastickými květinami a plody zhotovenými z drátu, pozlaceného měděného plechu, textilií a dalších materiálů. V roce 1499 podobné umělecky vytvořené květiny zdobily velké relikviáře v bývalém klášteře Bentlage u města Rheine.

Nejstarší klášterní práce pozdního středověku již byly zhotovovány technikami typickými pro vzhled barokních prací. Každý klášter měl své speciální postupy, které se předávaly pouze ústně. Tvůrkyně a tvůrci těchto uměleckých předmětů zůstávali většinou anonymní.

Kult relikvií jako původ klášterních prací

Klášterní práce byly po několik staletí zásadní součástí církevní tradice. Probouzející se kult uctívání ostatků světců otevřelo klášterům v 16. století nespočet možností pro rozmach umělecko-řemeslných činností. Přání ovinout relikvii zlatým drátem, ozdobit ji drahocenným fasovaným skleněným kamenem nebo polodrahokamem, vsadit ji do rámečku nebo uložit do schránky, se zrodilo v baroku (po roce 1575). Po reformaci, během níž byl potírán kult relikvií spojený s prodejem odpustků, dřívější uctívání ostatků v katolické církvi opět ožilo.

Tridentský koncil (1545–1563) biskupům výslovně uložil za úkol uctívat „svatá těla“ mučedníků. Umění zdobení relikvií dosáhlo svého vrcholu ozdobením celých těl, uložených v římských katakombách, znovuobjevených v roce 1587. Kostry byly za slavnostních ceremonií z katakomb vyzdviženy a přeneseny do klášterů a kostelů v alpských oblastech. K tomu, aby bylo možné kostry na oltářích vystavit, bylo nutné nejprve je ozdobit. Ženské kláštery navazovaly na předreformační uctívání ostatků nejen duchovně, ale také zpracováním relikvií. Jestliže relikvie byly ve středověku uchovávány v křišťálových schránkách jen zcela výjimečně – pokud nebyly zcela uzavřeny a mohly být spatřeny nanejvýš malými prosklenými otvory nebo prolamovanými ornamenty, pak v baroku byl záměr naopak ukázat ostatky světců všem v neposlední řadě i proto, aby se předešlo pochybnostem o obsahu a pravosti relikvií.

V baroku, v němž bylo hlavním požadavkem ornamentální ztvárnění, bylo vystavení obnažených ostatků naprosto nemyslitelné. Ostatky, obvykle zavinuté v gáze nebo hedvábí, byly proto aplikovány na drahocenné látky a ozdobeny textilními nebo papírovými květinami a zlatými či stříbrnými tkaninami. Zpočátku se ostatky římských světců rozdělovaly jako běžné relikviářové částečky do několika relikviářů. Kolem roku 1650 však byli světci z katakomb považováni za tak nedělitelné osobnosti, že se jejich ostatky ukládaly do vyřezávaného relikviáře. Kosti se sestavovaly tak, že utvořily celou kostru, anebo se seskládaly ve vyřezávané schráně do tvaru lidského těla. Umístěním hlavy a veškerých dalších ostatků na své místo kostra nabývala skutečné podoby. Nakonec se z kosterních ostatků sestavovaly celé postavy v různých pozicích – ležící v hrobě, stojící, nebo sedící na trůně.

Věřící putovali do klášterů a kostelů za svatými těly a doufali, že se jim podaří získat nějakou památku, nejčastěji se jednalo o obrázek příslušného světce. I ty nejmenší částečky ostatků se staly nesmírně ceněnými prvky klášterních prací. Věřící tyto relikvie nosili při sobě, a především na cestách se díky nim cítili bezpečněji, chráněni vyšší mocí. Prostřednictvím uměleckého díla tak uchovávali svoji hlubokou víru.

Vytvořeny v klášterech pro upevnění víry

Většina jeptišek pověřených klášterními pracemi pocházela z patricijských a měšťanských rodin. Výchovou a vzděláním byly tedy předurčeny pro uměleckou činnost. Na uměleckých dílech pracovaly dlouhé hodiny, často za doprovodu modliteb. Zdobení koster nebylo pro tyto zručné fasérky nic děsivého. Pozemské ostatky svatých pro ně představovaly prostředníky Boží milosti a mučedníci byli vzorem neochvějné víry. Řeholnice si během dlouhotrvající fasérské práce nezřídka k mučedníkovi vybudovaly jakýsi osobní vztah.

Cestovní relikviářový oltář s škrabanou Madonou a relikviemi 14 svatých pomocníků v nouzi, zdobený pracemi z drátu

Tabulka v sobě ukrývá bohatě ozdobené relikvie.

Změny v 19. století

Sekularismus – tzn. odklonění od náboženských hodnot ke světským – s sebou přinesl roku 1803 v Evropě, a zejména v Německu, velký zvrat. Rušily se kláštery, cenné záznamy a podklady pro církevní práce byly páleny, perly a drahé kameny z prací vyjímány a zlaté a stříbrné drátky taveny. Mnozí kněží a jeptišky ještě stihli ukrýt tyto cennosti do bezpečí, čímž navzdory tomuto vandalství zůstaly uchráněny. Později se tyto práce buď vrátily zpět do kostelů a klášterů, nebo byly získány do sbírek některých muzeí. V horším případě se staly objekty obchodu starožitníků a překupníků na bleších trzích.

Přesto koncem 18. a počátkem 19. století zažily klášterní práce znovu svůj rozkvět, a to především v ženských klášterech. Sestry vytvářely unikátní *devocionálie* – předměty sloužící k prohloubení zbožnosti – jako byly relikviáře, votivní obrázky, voskové plastiky či schránky na ostatky. Počet dostupných, dosud obvyklých relikvií 1. řádu (tělesné ostatky) rozšířilo používání relikvií 2. řádu – tzv. *brandea* (lat. *brandeum*). Obvykle se jednalo o kousek textilie nebo jiného předmětu, který přišel do styku s tělem světce nebo jeho hrobu, a podle představ věřících tak získal posvátnou moc. Tyto „dotykové“ relikvie zdobily sestry obvykle stejně pečlivě, takže u mnoha klášterních prací často nebylo možné na první pohled rozlišit, zda byly použity primární nebo sekundární relikvie (1. nebo 2. řádu).

Dracouny (metalická příze, jádro obtočené tenkým kovovým páskem) zdobené relikvie se mnohdy kombinovaly se zobrazením světce – miniaturou postavy, kolorovanou mědirytinou nebo polychromovaným reliéfem z vosku posvěcených svící – paškálů. Oblíbenými motivy byly „oblékané“ voskové figurky – Madona, Jezulátko zavinuté v zavinovačce, Beránek Boží (*Agnus Dei*) a postava Vítězného Ježíše s žehnajícím gestem. Tyto voskové figury byly často oděné do oděvu z brokátu nebo hedvábí a odlévaly se z forem získaných z původních vyřezávaných modelů. Tyto bohatě zdobené montáže se následně vsazovaly do vyřezávaných skříňových rámů anebo vitrín nejrůznějších velikostí a tvarů.

Skříňový relikviář s Jezulátkem vylitém z vosku a zdobeném pracemi ze stříbrného drátu

Obrázek Panny Marie s dítětem zdobený papírovým filigránem a raženou bordurou

Husí vejce s rohem hojnosti zhotoveným papírovým filigránem s drobnou svátostkou z kovu

Vedle těchto pracných relikviářů vznikl také velký počet drobných oltářů, monstrancí, vyobrazení cel řeholnic s figurkou jeptišky uctívající Kříž či stojící za mříží klausury. Takové miniaturní klášterní světničky vznikaly již od 18. století. Sestry je zhotovovaly jako vzpomínku svého řeholního slibu pro příbuzné, jež do uzavřených prostor kláštera obvykle neměli přístup.

Skutečné klášterní práce byly ale pro prostý lid obvykle cenově nedostupné. Proto vedle nich vznikala různá vyobrazení svatých, jež tvořili zbožní laikové v rodinných živnostech. Tyto různorodé *devocionálie* se prodávaly na významných poutních místech a věřícími byly velmi oblíbené. Ve „svatém koutku“ nejedné světnice našly tyto *devocionálie* svoje místo také díky podomním prodejcům, kteří je nabízeli za přijatelné ceny. Prostřednictvím mnoha snadno dostupných sakrálních předmětů si lidé žijící mimo klášter upevňovali svoji zbožnost a posilovali víru v nelehkých dobách.

Na původně klášterní práci, která se mezitím přeměnila na rozšířené lidové umění, se později pohlíželo hlavně jako na výzdobu domácích oltářů světnic a předměty uchovávající vzpomínky na první svaté přijímání, biřmování, ale také svatbu, křest dítěte apod. Jsou také známé práce se zakomponovanými prvními dětskými vlasy.

20. století – kontinuita, odmítání a nové uznání

Klášterní tradice a zbožnost řádových sester vycházely až do poloviny 20. století ze strukturovaného kontemplativního a hierarchického modelu. Po druhém Vatikánském koncilu (1962–1965) pochopení pro náročné klášterní práce ve většině klášterů upadalo. Prosazující se věcnost myšlení i konání nezůstala bez vlivu na sestry nově vstupující do řádů a dostala se do příkrého rozporu s podstatou detailně propracovaných, hravých a citlivě provedených klášterních prací. Této náročné tvorbě se proto na mnoha místech věnovaly už jen starší řádové sestry.

Také mnozí věřící lidé se nyní styděli za svůj „naivní“ náboženský postoj a klášterní práce vytvořené předchozími generacemi a zděděné po předcích raději skrývali.

Avšak impulz pro nové uznání těchto skvostů přichází stále více od mnohých obdivovatelů, znalců, sběratelů a vědců, kteří se výzkumem a historií klášterních prací zabývají již od 70. let 19. století. Výsledky jejich bádání opět budí zájem o tyto staré obdivuhodné práce i v současnosti.

Toto je přepracované a zkrácené pojetí textu Waltera Bära, uvedeného v Neujahrsblatt 2017/2018 (nový díl, 72. svazek, 1. řada, 108. sešit) historického spolku Uri.

Historický přehled

Do přehledu jsou zahrnuty jen nejdůležitější etapy, přičemž časové úseky se překrývají:

15. století	16. století	17. století	18. století	19. století	20. století
„krásné práce“			„klášterní práce“		
1495 první relikviářové schránky	Znovuobjevení římských světců z katakomb. Tridentský koncil, dekret o uctívání světců vede k prudkému nárůstu uctívání ostatků.	Další rozvoj prací díky výměně mezi kláštery a novým technickým možnostem.	Negativní vliv církevních reforem. Stažení do soukromé sféry. Klášterní práce slouží pro výzdobu obydlí.	Klášterní práce se vytrácejí.	Druhý Vatikánský koncil 1962-1965 a narůstající odmítání klášterních prací. Od 70. let 20. století jsou opět uctívány díky obdivovatelům, znalcům a sběratelům.
	Od roku 1650 Osvícenství			1803 Sekularizace	
Renesance	Barok, Rokoko			Biedermeier	

Dochovaná tradice a nové využití

Originál

Tento předmět je originál. Pravděpodobně byl součástí skříňového rámu.
Do středové části byly zřejmě všity částečky ostatků nebo jiné symboly lidové víry.

Replika

Dochované přesné postupy výroby v písemné formě existují jen zcela výjimečně. Lidé zabývající se klášterními pracemi proto původní předměty důkladně zkoumají a snaží se vytvořit jejich co nejpřesnější napodobeniny. Vznikají tak nejen věrné repliky původních prací, ale jejich tvůrci zároveň zachycují postupy v obrazové či textové podobě. Tento způsob umožňuje uchovat klášterní práce v co nejvěrnější podobě vzhledem k originálu nebo při restaurování těchto cenných předmětů.